

A magyar futball árjásítása és az újrakezdés

A labdarúgás helyzete speciális a sportok között: csapatsportág lévén a versengő felek (klubok, nemzeti válogatottak) különféle társadalmi csoportok reprezentánsai, küzdelmeik az ellentétes társadalmi csoportok harcait tükrözik vissza. Vagyis a futballmező történései, hatalmi harcai szimbolikus küzdelmek, a sportágban zajló folyamatok mintegy lenyomatai a társadalomban zajló konfliktusoknak. Ezzel is magyarázható, hogy a 20. század első felében az antiszemitizmusnak két alkalommal volt meghatározó szerepe a magyar futballéletben: az első világháborút követő ellenforradalmi időszakban, illetve az 1930-as évek végétől, az ország jobbra tolódása idején.

VÁLTOZÓ IDŐK

Miként az antiszemitizmus jellege is különbözött e két időszakban, úgy a futballban is eltérő módon jelentek meg a zsidóellenes jelenségek. Az első világháborút követő forradalmak, a trianoni országvesztéssel járó trauma felkorbácsolta az antiszemita indulatokat. A politikai hatalom is szakított a dualizmus korabeli liberális-konzervatív irányvonallal, de a jogfosztó, a zsidók egyetemi továbbtanulását korlátozó *numerus clausus* törvényen kívül a zsidókat alapvetően nem korlátozták számottevően a mindennapi életben; az „őrségváltás” inkább politikai szólam maradt. Ezzel párhuzamosan sokan a futballpályákon próbáltak revansot venni a bűnbakként kezelt zsidókon. Ahogy 1919-et követően a pogromoknak sok zsidó polgár esett áldozatul, úgy több labdarúgó, bíró volt kénytelen elszenvedni szóbeli vagy fizikai atrocitásokat a mérkőzéseket övező rendbontások során. A bethleni rendszer konszolidációjával az antiszemita akciók egyre ritkábbá váltak, a szélsőjobb oldali csoportok ereje, népszerűsége is csökkent. Ezzel párhuzamosan, hathatós állami beavatkozás mellett, visszaszorították a futballmérkőzéseket övező erőszakot is (amely korántsem csak a mérkőzések zsidó szereplőit érintette, hanem általános jelenség volt).

Az 1930–1940-es évek fordulójának társadalmi miliője alapvetően különbözött a két évtizeddel korábbtól. A felerősödő, egyre inkább teret nyerő antiszemitizmust már nem az a frusztráció táplálta, mint az 1910–1920-as évek fordulóján, nem többé-kevésbé marginális helyzetű politikai csoportok erőszakos akcióit jelentette, hanem a hatalom részéről jelent meg a korábbinál markánsabb igény az őrségváltásra. Így volt ez a labdarúgásban is. Húsz évvel korábban a zsidóellenesség főként mérkőzéseket követő atrocitások formájában jelentkezett. Még a második világháború előestéjén sem tudunk jelentősebb lelátói rendbontásokról. Ellenben míg az első világháború után nem kívánták kiszorítani a zsidókat a sportéletből, az 1930-as évek végétől a politikai hatalom részéről jelentkezett igény a sportág árjásítására.¹

A magyar labdarúgás a századfordulón született, Budapest polgári világában, így természetes volt, hogy a sportág szereplői között jelentős volt a zsidók szerepe. A klubvezetők, a mecénások és a futballbírók tekintélyes része volt zsidó származású, de a labdarúgók között is

¹ Az első világháború után senkinek sem volt célja, hogy a zsidókat kiszorítsa a sportéletből, legfeljebb a keresztények és zsidók szétválasztására voltak törekvések. Az 1920 őszén létrejött Keresztény Magyar Sportliga társelnökei között találjuk az ébredők vezérét, Héjjas Ivánt, illetve Gömbös Gyulát, aki „*azt akarta elérni, hogy ezentúl a keresztény és zsidó sport-társadalom teljesen különváljék, ami azonban nem jelenti azt, hogy egymással meg ne mérkőzzenek a zöld gyepen*” (Nemzeti Sport 1920. szeptember 23). Szintén a szétválasztásra volt példa a Gömbös vezette MOVE sportmozgalma, a szervezet főként kisebb településeken szervezett sportegyesületeket.

számottevő volt az arányuk. Pontos adatokat nem ismerünk, de köszönhetően annak, hogy a két vezető egyesület közül az MTK válogatott labdarúgóinak közel fele, a Ferencváros válogatottjainak pedig mintegy ötöde zsidó származású volt, még az 1920-as évek első felében is a magyar nemzeti tizenegyben pályára lépők 20–30 százaléka volt zsidó származású (erről az időszakról írta a hírhedt antiszemita, Bosnyák Zoltán, a *Magyarország elzsidósodása* című könyvében, hogy „válogatott csapatunk sokszor úgy festett, mintha a palesztinai együttes lenne”). A sportág azonban gyorsan professzionalizálódott, ami együtt járt azzal, hogy szerényebb egzisztenciájú sportolóknak egy futballkarrier felemelkedési esélyt jelentett. Így, míg a húszas évek elején is egy válogatott mérkőzésen rendre 3–4 zsidó származású labdarúgó lépett pályára, a harmincas évekből csupán négy zsidó származású válogatott labdarúgót ismerünk. Vagyis a politikai hatalom részéről megfogalmazott árjásítás igénye nem annyira a labdarúgókra vonatkozott, hanem mindenekelőtt a sportág többi szereplőjére: szövetségi tisztviselőkre, edzőkre, játékvezetőkre, illetve a klubok vezetőire.

AZ ÁLLAM KÖZBESZÓL

A magyar állam és a sport második világháború előtti viszonyáról sommásan annyit állapíthatunk meg, hogy a politika világa ugyan preferálta a sportot, de gyanakvóan nézett a futballra. A trianoni békeszerződés értelmében lényegében megszűnt a hadiipar, a hadsereg létszámát pedig 35 ezer főben maximálták. Így fordult a politika a sport felé. Úgy vélték, hogy a testedés fogja lehetővé tenni, hogy ha eljön az ideje, edzett fiatalok tízezrei álljanak készen visszaszerzeni az elvesztett területeket. Ennek érdekében hozták meg, 1921-ben, a testnevelési törvényt, melynek értelmében életre hívták a levante mozgalmat, és határoztak a testnevelési főiskola létrehozásáról. Csakhogy a futball nem felelt meg a magasztos eszméknek: alapvetően sportjáték volt, nem szoktatott fegyelemre, a sportág irányítói között jelentős volt a zsidók aránya, ráadásul a sportág a profizmus útjára lépve elkövette a legnagyobb bűnt, amit a politikusok el tudtak képzelni: 1926-tól az élvonal első két osztályában – a világon negyedikként – Magyarországon hivatásos játékosok fizetésért sportoltak.

Viszont a labdarúgás kiemelkedő népszerűsége miatt a politika nem avatkozott bele jelentősen a sportág ügyeibe. Ráadásul, amikor a gazdasági válság megroppantotta a profizmus alapjait, az 1935-ben életre hívott Nemzeti Bajnokságban amatőr klubok is indulhattak, köztük egyre több olyan egyesület, amelyet állami vállalat tartott fent, bázisát pedig „keresztény és magyar” tisztviselők és munkások alkották (pl. a vasutas Törekvés, szombathelyi Haladás, Szolnoki MÁV, továbbá Elektromos, győri ETO, miskolci DIMÁVAG, Salgótarjáni Bányász), később pedig a hadiipari üzemek reprezentánsai is feltűntek a legjobbak között, mint a Gamma, a Lampart vagy a csepeli Weiss Manfréd. Másrészt a náci Németország terjeszkedése mintát is adott a radikális átalakításban gondolkodó politikusoknak: amikor ugyanis a német csapatok bevonultak Ausztriába, egy héten belül valamennyi sportszövetségben félreállították a zsidókat, törölték a cionista Hakoah-t a bajnokságból, és lecserélték az Austria Wien – jórészt zsidók alkotta – vezetőségét. Az osztrák futballmérkőzéseken nem bíraskodhatott zsidónak tekintett játékvezető, és elbocsátották a zsidó sportújságírókat is. Vélhetően az osztrák példa aktivizálta azokat, akik kevesebb zsidót szerettek volna a magyar labdarúgásban tudni, hisz láthatták, kellő politikai támogatással akár egyik napról a másikra árjásítani lehet egész sportágat.

1938 októberében új vezetősége lett a sportéletet felügyelő Országos Testnevelési Tanácsnak (OTT). Prém Lóránd, ügyvezető elnök, kijelentette: „teljesen keresztény és nemzeti alapon állunk, és valamennyi szövetségben ilyen irányú vezetésre van szükség”.

1938 végén a parlament elé terjesztették a második zsidótörvényt, vélhetően ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy először diszkrimináltak hivatalosan Magyarországon zsidó sportolókat: az OTT rendelete értelmében Olaszországban és Németországban zsidó versenyző nem képviselhetette a magyar színeket, és nem lehetett magyar csapat külföldi túráján zsidó kísérő sem.

Az MLSZ élén ekkoriban Usetty Béla, a Ferencváros elnöke, parlamenti képviselő, állt. Usetty kormánypárti volt ugyan, ám 1938 novemberében, 61 képviselőtársával, kilépett a frakcióból és élesen bírálta Imrédy miniszterelnököt. Nyilvánvaló volt, hogy a miniszterelnökkel szembe forduló Usetty nem fogja teljesíteni az OTT őrsváltásra irányuló terveit. Az elnök körül látványosan fogyott a levegő. Bár elnöki tisztét megtartotta, de márciusban lemondott ügyvezetői pozíciójáról. Az 1939-es választások előtt Usetty, Zsitvay Tiborral együtt, megalapította a Keresztény Nemzeti Függetlenségi Pártot, de a májusi választáson nem kapott mandátumot – ezzel sorsa megpecsételődött.

1939 áprilisában megszületett a második zsidótörvény, melynek 5. paragrafusa vonatkozott a labdarúgó szövetségre, 17. és 19. paragrafusa pedig a sportegyesületekre.² Ugyan a törvény értelmében nem kellett volna teljesen zsidótlánítani a szövetség és a klubok vezetését (hiszen a tisztviselők túlnyomó része nem állt alkalmazotti viszonyban egyikükkel sem), de a sportélet legmagasabb szintű állami irányítói, a zsidótörvény szelleme által vezérelve, elérkezettnek látták az időt, hogy „megtisztítsák” a labdarúgó szövetséget. Az OTT javaslatára a belügyminiszter 1939. június 19-én felfüggesztette a labdarúgó szövetség és a Játékvezetői Testület (JT) autonómiáját, és élükre hatósági biztosokat nevezett ki.

A zsidótlánítás céljára burkoltan, de egyértelműen utalt a hivatalos indoklás is.

„A magyar labdarúgósport irányítása, szakszerű és sportpolitikai vezetése, a magyar megújulás korához méltó szellemisége nem állja ki a szigorú bírálatot. [...] A legnépszerűbb magyar sportág vezetéséből hiányzik a céltudatos nemzetnevelő készség. [...] Labdarúgásunk szelleme erősen elüzletiesedett, s emiatt az üzleties szellem miatt nem csak a sportszerűség gondolata szorult gyakran háttérbe, de a nemzeti fontosságú feladatok jelentősége is szenvedni volt kénytelen. [...] Mindezek a hibák és hiányosságok egyre jobban kimélyítették azt az ellentétet is, amely újabban a magyar labdarúgósport és a keresztény középosztály között kifejlődött. S az ellentéteket csak súlyosbította az a körülmény, hogy a nemzetnevelésben hathatós tényező szerepére hivatott magyar labdarúgósport vezetői közé nagy számmal kerültek be olyanok, akik a magyar ifjúság nemzeti szellemben való vezetésére nem alkalmasok. [...] Az Országos Testnevelési Tanács ezt a helyzetet tarthatatlannak ítélte. S mert úgy látta, hogy a magyar labdarúgásban a hibák kiküszöbölését csak gyökeres személyi, szellemi és sportpolitikai rendszerváltás révén lehet elérni, a keresztény és nemzeti szellemű, de ugyanekkor sportszellemben és szakszerűségben is erős labdarúgó szövetséget teljes átépítő munkával vélte megteremteni.”

A kormány az MLSZ élére Gidófalvy Pál hódmezővásárhelyi tiszteletbeli tanácsnokot, a Dél-magyarországi Labdarúgók Alsövetségének (DLASZ) elnökét, nevezte ki miniszteri biztosnak, a JT vezetésével pedig a szegedi – eredetileg erdélyi – Gálffy Endrét bízta meg.

ŐRSÉGVÁLTÁS A SZÖVETSÉGBEN

A zsidók kiszorítása a szövetségből és annak szerveiből viszonylag könnyű feladat volt, hiszen új vezetők álltak a szövetség élén, akik mellett ráadásul nem működött választott elnökség. Így Gidófalvyra az a feladat hárult, hogy a sportágban tekintélyes súllyal rendelkező – nagy részben zsidó származású –, az egyesületek által delegált, intézőket lecserélje. A szövetségnek arra nem volt lehetősége, hogy megválogassa a klubok kiket választanak intézőiknek. Az új MLSZ egyszerű megoldást talált: a szövetség fennhatósága alatt álló valamennyi egyesület megbízottjának és képviselőjének működési jogát felfüggesztették; az új évadban (1939–1940) ezek az intézők már nem képviselheték csapataikat.

² A második zsidótörvény (1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról) 5. paragrafusa szerint „*tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába*” (a labdarúgó szövetség köztestület). A 17. paragrafus kimondta, hogy a közzolgálaton kívüli kereső foglalkozásokban, értelmiségi munkakörben a foglalkoztatottak legfeljebb 12 százaléka lehet zsidó. A 19. paragrafus szerint a 17. paragrafus rendelkezéseit kell alkalmazni az egyesületek, érdekképviseletek, szervezetek, alapítványok tisztviselőire is.

A labdarúgás vezetésében így egyedül a Cégligában maradhettek zsidók. A kisebb, jórészt magáncégek tekintélyes része szervezett futballcsapatot. Ezek a tulajdonképpen amatőr klubok hozták létre a profi bajnokság 1926-os bevezetése után a Cégligát, hogy önálló bajnokságban induljanak. Mivel e cégek tulajdonosainak, irányítóinak nagy része zsidó származású volt, nem meglepő, hogy a Cégligában is nagyon sok zsidó vezető volt. A *Magyarság* 1940 tavaszán arról írt, hogy a Cégliga még mindig „zsidó befolyás” alatt áll (elnöke keresztény, három társelnöke zsidó, a hat alelnök közül öt szintén). A belügyminiszter végül 1940 őszén jelentette ki, hogy szerinte – a Cégliga ellenállása dacára – be kell olvadniuk az MLSZ-be. Erre 1941 tavaszán került sor, amikor a Cégligát feloszlatták, és helyette, az MLSZ-en belül, létrehozták a Vállalati Egyesületek Alosztályát. Tegyük hozzá, hogy a Cégliga árszítása egyébként is megtörtént volna. 1940 végén ugyanis minisztériumi rendelet szabályozta, hogy a sportszövetségekből szorítsák ki a zsidókat. A kezdeményező az MLSZ miniszteri biztosa volt. A *Nemzeti Sport* 1940. novemberi cikke szerint Gidófalvy Pál javaslatára

„az OTT előterjesztést tett az illetékes kormányhatóságoknak, hogy a sportszövetségek életében tegyék kötelezővé a nemzeti és keresztény szempontból megbízható számlázás igazolását. A válás- és közoktatásügyi miniszter most rendeletet adott ki, amelynek értelmében az OTT felhívta valamennyi sportszövetséget az elnökségben, tisztikarban, tanácsban, valamint egyéb szerveiben működő tagok és azok feleségeinek a nagyszülőikig terjedő származása igazolására. Az igazoltatás végrehajtásának határideje: 1940. december 1.”

Nagyobb problémát okozott a zsidó játékvezetők eltávolítása. Gidófalvy már kinevezése napján felhívást intézett

„az ország keresztény ifjúságához, amely eddig sajnálatos módon nagyrészt távol tartotta magát a játékvezetéstől: haladéktalanul jelentkezzék a felállítandó játékvezetői tanfolyamok hallgatására, hogy az új őszi idényben már igénybe vehessék az ő munkásságukat is”.

Pár hét múlva valóban beindították az új játékvezetői tanfolyamot. Gidófalvy a megnyitón bejelentette, hogy a jövőben Magyarországon csak keresztény sportember vezethet labdarúgó-mérkőzést. A bíratorborzás sikere érdekében a tanfolyam díját 16–20 pengőről 1 pengőre szállították le. 1939 augusztusában a bírácoknak igazolási kérelmet kellett benyújtaniuk, amelyből Gidófalvy 208-at utasított vissza: 171-et a játékvezető származása miatt (olyan, a korszakban elismert, aktív vagy visszavonult játékvezetőket zártak ki a játékvezetői testületből, mint Hertzka Pál, Klug Frigyes vagy Gerő Ferenc). 1940 elején került sor a játékvezetői testület teljes átalakítására, amelynek úgy lett 1600 tagja, hogy közben 500 zsidó származású bírót kizártak a testületből. Őket pótolták a játékvezetői tanfolyamon végzettekkel, ám e „gyorstalpalónak” megvolt az a hibája, hogy ezután rendkívül alacsony képzettségű bírók is vezethettek mérkőzést.

CÉLKERESZTBE A SPORTEGYESÜLETEK

A szövetséghez képest lényegesen nehezebb feladat volt az egyesületek zsidótlanítása. Deklaráltan cionista klub csak nagyon kevés működött Magyarországon. Legismertebb képviselőjük a Vívó és Atlétikai Club (VAC) volt. Ezek működését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) 178.690/1941 sz. rendelete lehetetlenítette el, amely kimondta, hogy azok a sportegyesületek, vagy olyan sportegyesületek tagjai, amelyeknek alapszabályai értelmében csak izraelita vallású tagjai lehetnek, és így az 1939. évi IV. tc. 10. §-ának 8. bekezdése értelmében zsidó társadalmi célokat szolgálnak, az országos sportszövetség közreműködésével rendezett országos bajnoki versenyeken, továbbá nemzetközi versenyeken nem vehetnek részt. Az 1920-as évek elején még élvonalban szereplő VAC az amatőr ötödosztályban játszott ekkoriban. A klubot tehát nem szüntették meg. Az utolsó hír 1941 novemberében érkezett a labdarúgókról, amikor kérvényezték az MLSZ-től, hogy – ha már bajnokságban nem szerepelhetnek – legalább barátságos mérkőzéseket játszhatnak. Az MLSZ az Országos Sportközponttól kért véleményt – a sporthatóság válaszát nem ismerjük.

A hatalom viszont elsősorban nem az elszigetelt, kis cionista klubokra akart lecsapni. A Budapest, illetve a megyeszékhelyek polgári világában született egyesületek közül többet is túlnyomórészt zsidók vezettek. Mindenekelőtt ilyen volt az MTK, illetve az 1926-ban alakult profi csapata, a Hungária, illetve az Újpest. Az MLSZ új vezetőségének is főként e két klub került a célkeresztjébe. A profi egyesületek jelentős bevételi forrását jelentették a nemzetközi túrák. A háború kitörésével viszont egyre kevesebb országba tudtak utazni. Ennek ellenére a két klub még 1939–1940 fordulóján is útra tudott kelni. Lényegében az utolsó túrahelyszíneket választották: Görögországot és Törökországot, illetve Jugoszláviát. Ezeket a túrákat éveken át a két klub zsidó származású vezetője, Fodor Henrik (MTK), illetve Langfelder Ferenc (Újpest), szervezte. Ekkor azonban a szabályok már nem tették lehetővé, hogy külföldön zsidó kíséző utazzon a sportolókkal (1939 elején az OTT még csak németországi és olaszországi utazásait tiltotta). Az MTK-t névleg a klub masszörje kísérte. Fodor csak később szállt fel a Görögországba tartó vonatra. A masször (tehát a klub fizetett alkalmazottja!) azonban később feljelentette az MTK-t a miniszteri biztosnál, így a klubot 1000 pengőre büntették, és ugyanezzel vádolták meg a Jugoszláviában túrázó Újpestet is.

Több egyesületben zajlott le ezekben az években őrsváltás, annak ellenére, hogy a sportegyesületeknek ekkor még lehettek zsidó tagjai és vezetői is. Hivatalos rendelet nem jelent meg a sportegyesületek zsidótlanításáról, ám joggal feltételezhetjük, hogy a hatalom (véltően az OTT) igyekezett meggátolni, hogy a klubokban zsidó vezetők tevékenykedjenek. Feltűnő ugyanis, hogy a második zsidótörvény kihirdetése után mintegy fél évvel egyre gyakrabban fordult elő, hogy sportegyesületek „színtiszta keresztény” vezetőséget választottak. A Kispest az elsők között váltott: amikor a helyi hatalom nem támogatta a Kispest FC-t, mert ügyeit „üzletemberek” intézik, a profi klub tisztikara és választmánya lemondott. Két hét múlva ismét keresztény elnöke lett a Kispestnek. A szélsőjobboldali *Magyarság* kommentárja szerint:

„A Kispest FC a kisperesti zsidóság utolsó fellegvára volt, ahol a város zsidósága és az azok uszályába kapaszkodó néhány keresztény korlátlan hatalommal rendelkeztek, és ügyesen használták ki a sport reprezentáló erejét saját üzleti érdekeik szempontjából.”

1940 végén a *Magyarság* „Zsidómentesen, újjászületve folytatja munkáját a III. kerületi Vívó és Torna Egylet” címmel számolt be a nagy múltú klubnál történekről. A lap korábban sokszor ostorozta az egyesületet, amely – szerintük – az óbudai zsidóság vezetése alatt állt. Most is megjegyezték, hogy

„az 53 éves múltra visszatekintő jobb sorsra érdemes egyesület vezetőségében ugyanis az utóbbi években több zsidó foglalt helyet, ami a különben keresztény kerületben széleskörű ellenszenvet váltott ki”.

Az egyesület rövidesen új nevet vett fel (III. ker Árpád Sportegyesület) és a klubba beolvadt a Magyar Pamutipari Sport Club is.

Ilyen „őrsváltásra” vidéken is sor került; például Debrecen élvonalbeli, profi klubjánál, a Bocskai FC-ben. A klub élén rendszerint nagyszámú vezetőség állt. A tényleges irányítás azonban általában egy-két ember feladata volt. Az 1930-as évek közepétől ezt a Szombathelyről érkezett zsidó származású intéző-menedzser, Herczog Edvin, látta el. A vezetőségekben mindig nagy számban vettek részt zsidók; a klub 1926-ban még magyaros nevét is egy zsidó újságírótól, Römer Richárdtól kapta. A Bocskai a több mint egy évtizedes sikeres működés után, sok más profi klubhoz hasonlóan, elszegényedett, és egy idő után a város vezetése sem támogatta már. Az egyesület irányításában azonban, 1939-ben – a második zsidótörvény után –, gyökeres változás történt; a Bocskai „keresztény sportemberek kezébe került”. Az anyagi lesüllyedést azonban ők sem tudták megállítani. A *Magyarság* hiába méltatta, hogy a klubnak vezetőségét ma már „nemzeti szocialista szempontból” sem lehet kifogásolni. A diósgyőri vasgyári klub, a DIMÁVAG, ugyan nem került a másodosztályban feljutó helyre, de mivel („ideológiailag” is) biztosabb háttere volt, mint sok más klubnak, Gidófalvy állítólag elhatározta, „megtalálja a módját annak, hogy helyet szorítsanak a diósgyőrieknek”. Ez meg is történt. Igaz, Debrecen is csak rövid időre maradt élvonalbeli futball nélkül; a vasutas DVSC, 1943-ban, feljutott az első osztályba.

Az új rendszer egyetlen zsidó háttérű klubbal volt legalább részben elnéző. A Weiss Manfréd gyár 1937-ben karolta fel a helyi futball ügyét. A másodosztályú Csepel FC-ből WMFC, az amatőr CSTK-ból pedig WMTK lett. A klubnak nem csak a tulajdonosai, hanem az irányítói között is többen voltak zsidók, például az új intéző, Faragó Lajos. A gyár hamarosan nagy, modern stadiont épített. 1940-ben pedig a futballcsapat feljutott az első osztályba. 1942 elején a klub nevéből törölni kellett volna a névadót, ám Weiss Manfréd első világháborús érdemeire tekintettel megtarthatták a WM elnevezést. Így, miközben az ország életéből, ezen belül a sportéletéből is, folyamatosan szorították ki a zsidókat, az 1941–1942-es labdarúgó bajnokságot egy „zsidó elnevezésű” klub nyerte. Az egyesület végül csak a német megszállást követően változtatta meg a nevét CSGYTK-ra.

A HUNGÁRIA ÉS AZ MTK MEGSZÜNTETÉSE

A Gidófalvy-éra legismertebb, s egyben legsúlyosabb áldozata az MTK, és profi szakosztálya, a Hungária, volt. Tudjuk, hogy a profi klubok nagyon nehéz helyzetbe kerültek a túralehetőségek megszűnése miatt, s az anyagi ellehetetlenülés a Hungáriát különösen sújtotta, hiszen bázisukat a zsidótörvények érzékenyen érintették. Nem véletlen, hogy Brüll Alfréd elnök már 1939 elején – arra hivatkozva, hogy jövedelme megcsappant – jelezte, rövidesen már nem fogja tudni támogatni a klubot. A klub a működésének szüneteltetését fontolgatta, ám az Újpest és a Ferencváros közös megbeszélésén rá tudta venni a klub elnökségét álláspontja megváltoztatására. Rövidesen azonban súlyos méltánytalanság érte az egyesületet. Az 1939–1940-es szezon végén a bajnoki címért három csapat, a Ferencváros, a Hungária és az Újpest versengett. A hátról kettőnek zsidó elnöke volt (a Hungáriának Brüll Alfréd, az Újpestnek pedig az Egyesült Izzó vezérigazgatója, Aschner Lipót), így a hatalom nyilván az FTC elsőségének örült volna. Az utolsó előtti fordulóban, ha a Hungária győzni tud (a bajnoki címre még szintén esélyes) Újpesten, akkor már szinte bajnoknak érezhette volna magát. Vezetek is 3:2-re. A mérkőzés utolsó mozzanatairól a Hungária játékosa, az Aranycsapat későbbi szövetségi kapitánya, Sebes Gusztáv, visszaemlékezésében az alábbiakat jegyezte fel:

„Nagyon vigyáztunk minden labdára, minden cselre. A cél most már az volt, hogy tartsuk ezt a 3:2-t. Már csak néhány perc volt hátra a mérkőzésből, amikor az Újpest a jobbszélen próbált támadni. Engem akartak átjátszani, de Zsengellér csele hosszúra sikerült, a labda túlment a vonalon jó másfél méterrel. Én leálltam, a hátam mögött Bíró Sándor balhátvéd is, de nem állt meg Zsengellér, visszahozta a pályára a labdát, elvitte a leálló Bíró Sándor mellett, odapasszolta Kocsis Gézőnek, aki a meg sem mozuló Szabó Tóni mellett hálóba gurított. Mosolyogtunk az igyekvő újpesti fiúkon, de elment a kedvünk a mosolygástól, amikor láttuk, hogy a játékvezető egészen komolyan középre int. [...] Zsengellér Gyula odajött, és csendesen mondta: Gusztikám, ne haragudjatok, de mi is rájátszunk a bajnokságra: Azt válaszoltam: Pajtás, ezt sem ti, sem mi nem nyerjük meg, ezen a mérkőzésen több gól nem fog esni. Jaross (az FTC elnöke) fog ebből a mérkőzésből kikerülni. [...] A mérkőzés végén odamentem a játékvezetőhöz, és nagyon nyugodt hangon a következőket mondtam: Ezzel a csalással tizenegy ember egyévi munkáját tette tönkre. Erre ő azt válaszolta: Fel fogom jelenteni. [...] Persze Iváncsics nem jelentett fel.”

Bár az idézet állításával szemben a zsidóság deportálását elrendelő belügyminiszter, Jaross Andor, csak 1944 augusztusában lett az FTC elnöke, a ferencvárosi klub nyerte a bajnokságot, amihez kétségtelenül nagy segítséget adott a két vetélytárs különös körülmények között elért döntetlenje. Különös, már csak azért is, mert Iváncsics Mihály a magyar labdarúgás első fél évszázadának legjobb, legismertebb bírója volt – az egyetlen magyar 1945 előtt, aki labdarúgó világbajnokságon is mérkőzést vezethetett. A gól szokatlan körülményeiről még a *Magyarság* is megemlékezett, hozzátéve, hogy Iváncsics, és a gólt szabályosnak jelző partjelző ellen vizsgálat indul (Iváncsics, a Hungária játékosainak tiltakozását látva megkérdezte a partjelzőt, Becskő Józsefet, aki nem látta, hogy a labda kint lett volna).

A sporttörténeti könyvek többféleképpen emlékeznek meg a Hungária megszűnéséről; annyi bizonyos, hogy a klub maga mondta ki feloszlását. A feloszlató közgyűlés (1940. július 8) előtt

a vezetők – a Hungária egyre súlyosabb anyagi helyzete miatt – még abban gondolkodtak, hogy csökkentik az irodai alkalmazottak számát, illetve a labdarúgók fizetését. Több könyv egy OTT-leiratról tesz említést, amelynek értelmében a klubnak „*az esedékes közgyűlésen ki kell iktatnia soraiból azokat, akik az 1939-ben kiadott második zsidótörvény hatálya alá esnek*”. Brüll vissza is vonult volna, de a közgyűlés nem volt hajlandó nélküle tovább működni, és ezért kimondták a Hungária megszűnését. Több forrás azonban másképp írja le a klub megszűnését. Gidófalvy népbírósi perében Kisfalvy István és Mandik Béla – vagyis a klub egykori főtitkára és szövetségi képviselője – azt állították, hogy a Hungária feloszlása „*hatósági beavatkozás nélkül, önként, közgyűlési határozattal történt*”. Sebes Gusztáv, az Aranycsapat későbbi szövetségi kapitánya, a Hungária csapatkapitánya, is beszámol a megszűnéseiről. Ő nem említi az inkriminált OTT-leiratot, hanem elmondja, hogy Brüll kifejtette: „*ilyen körülmények között nem lehet továbbvinni a dolgokat, és javaslatot tett az egyesület szüneteltetésére vagy feloszlására*”.

Brüll végül magára vállalta a Hungária 125 ezer pengős tartozását; a játékosok pedig az amatőr MTK-ban folytatták pályafutásukat. Az MTK 1940 őszén új, nem zsidó vezetőséget választott. Az elnök Apponyi György, a főtitkár Boronkay Gábor játékvezető lett, míg Brüll Alfréd a tiszteletbeli elnöki posztot töltötte be. Az MTK játékjogát azonban a szövetség hamarosan felfüggesztette, mivel alapszabály-ellenesen működött, és javasolták a miniszteri biztosnak, hogy a csapatot zárják ki a bajnokságból. Az MTK-ban ugyanis négy zsidó játékos is szerepelt, egyikük ráadásul – s ez volt az igazán nyomós indok – külföldi állampolgár, egy lengyel menekült volt. Sebes Gusztáv visszaemlékezésében ugyanakkor más okot említ: szerinte az indoklás az volt, hogy az MTK mérkőzésein tüntettek a miniszteri biztos ellen. Gidófalvy egy megbeszélésen – ahol Sebes Gusztáv személyesen is részt vett – a klub vezetőségét és szurkolóit hazafiatlansággal vádolta, amit az MTK visszautasított. Ennek ellenére Gidófalvy bejelentette, hogy nem adja vissza a klub játékjogát és feloszlítja az MTK futballszakosztályát.

A klub elleni következő lépés a Hungária körüti pályájának elvétele volt. A sporttelepet az egyesület, 1911-től, 20 évre kapta bérbe a fővárostól. Ez idő alatt a pályát igazi sportközponttá alakították. A város ezt a bérleti szerződést 1931. május 1-től újabb tíz évre meghosszabbította, vagyis a bérleti szerződés épp akkor járt le, amikor az MTK felett amúgy is viharfelhők tornyosultak. A pályabérletre elsőként a Budapesti Torna Club (BTC) jelentkezett be. A BTC sporttörténelmi eredményeire, valamint arra hivatkozva, hogy az egyesület keresztény nemzeti alapon áll, kérte, hogy a pályát a város neki adja át. A kérés a városi tanácsosok számára azért is tűnhetett támogathatónak, mert az egyesület budapesti volt, cserébe pedig felkínálta addig használt X. kerületi, Fehér úti területét. Időközben azonban az MTK is úgy nyilatkozott, hogy vállalja a pályán az elmaradt karbantartásokat és azt szeretné, hogy a város hosszabbítsa meg a bérletet. Erre azonban már nem volt esélye, hiszen a BTC kérése mellett Gidófalvy és az OTT is kiállt.

A pályát azonban mégsem a BTC, hanem a MOVE kapta meg, amely szintén bejelentette igényét a pályára, és ennek támogatására megnyerte Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztert. A miniszteri pártfogoltak köre azonban a leventékkel is bővült, akiket Bartha Károly honvédelmi miniszter pártfogolt. A főváros az MTK további bérleti igényét a pálya rendkívül leromlott állapota miatt elutasította, és a pályát visszavette. A BTC igényét nem tárgyalta érdemben, és bár a pályát elsősorban a leventéknek adta volna át, arra hivatkozva, hogy erre a pálya nem alkalmas, inkább a MOVÉ-val kötendő szerződést javasolta a közgyűlésnek elfogadni. Arról, hogy továbbra is rendszeresen futballmérkőzéseket rendezzenek a Hungária körüti pályán a Gamma gondoskodott. A gyári klub a Csepelhez hasonló villámkarriert futott be, s miután kinőtte a lágymányosi BEAC-pályát, a MOVE engedélyezte, hogy a régi MTK-stadionban játssza mérkőzéseit.

A sporttelepétől is megfosztott MTK nem sokkal élte túl legismertebb szakosztályának feloszlását. A Nemzeti Sportbizottság³ 1941. november 29-én kelt javaslata kimondta:

3 1941 júliusában az Országos Testnevelési Tanács helyét az Országos Sportközpont (OSK) vette át, melyet az Ifjúság Országos Vezetője irányított. Az OSK mellett szakértői-tanácsadói funkciókat betöltve működött a Nemzeti Sportbizottság.

„A sportszövetség tagjai csak a kormányhatóság által láttamozott alapszabályzatokkal rendelkező olyan sportegyesületek lehetnek, amelyeknek az 1941. XV. t. c. 9. paragrafusa (tehát a harmadik zsidótörvény – a szerzők) értelmében zsidónak minősíthető tagjuk, illetve azoknak zsidónak minősíthető házastársuk nincs.”

1942. január végén ugyanilyen értelemben rendelkezett a sportszövetségekről a VKM 239.000 sz. rendelete (a sportszövetségek szervezetének szabályozásáról). Az MTK számára pedig egy hosszú folyamat utolsó stádiumát jelentette ez a rendelet: a klub – szemben például az Újpesttel – nem volt hajlandó leadni tagnyilvántartását és módosított alapszabályát, ezért az Országos Sportközpont 1942 tavaszán az egyesületet feloszlatta.

A TELJES DISZKRIMINÁCIÓ

1942 tavaszán a zsidókat az edzősködéstől és az egyesületi sportolástól is eltiltották. Áprilisban a labdarúgó szövetség alapszabály módosító közgyűlést hívott össze, melynek apropója a VKM rendelete volt.

„Ennek megfelelően egyhangú határozattal kimondta a közgyűlés, hogy nem lehet sem szövetségi, sem egyesületi, sem játékvezető, sem pedig edző az, aki nem tudja igazolni azt, hogy mind a négy nagyszülője kereszténynek született és ezenfelül – ha nő – azt is, hogy felesége az 1941. évi XV. tc. 9. §-a (fajvédelmi törvény) alapján is kereszténynek tekintendő.”

A minisztérium januári rendelete kimondta azt is, hogy az olyan sportegyesületet, amely ennek a rendelkezésnek – vagyis, hogy nincs tagjai között zsidó – nem felel meg, fel kell oszlatni. Ez volt tehát az a minisztériumi rendelet, amely tulajdonképpen kizárta a zsidókat a sportéletből, hiszen az egyesületi tagság tiltása a versenyszerű sportolást gátolta meg. Három zsidó származású labdarúgóról tudunk, aki ebben az időben első osztályú klub igazolt játékosa volt, így érintette a rendelet: a ferencvárosi Hámori (Hoffmann) László, az újpesti Vidor (Weisz) József és a nagyváradai Krasznai (Krausz) András.

Három és fél év alatt, 1939 eleje és 1942 nyara között, szinte minden szinten megtörtént a futball (és a magyar sportélet) árszínvonalának; zsidók ezután már csak a sportesemények nézői lehetek. Az utolsó lépésre csak a német megszállás után, 1944 májusában, került sor. Az Országos Sportközpont 227.574/1944. számú utasítása szerint *„sárgacsillagos zsidók nem látogathatják a sporteseményeket és sportlétesítményeket”*. Ezzel vált teljessé a magyar sportélet árszínvonalának.

ÁLDOZATOK ÉS TÚLÉLŐK: AZ ÚJRAKEZDÉS

Jelenlegi ismereteink szerint a holokausztnak két aktív, élvonalban futballozó áldozata volt: a megszűnt MTK-ból Újpestre igazoló Vidor (Weisz) József munkaszolgálatosként, hadifogságban hunyt el a Szovjetunióban; a több klubban – köztük a Barcelonában is – megfordult Szeder (Silberstein) György életét pedig a munkaszolgálatból hazatérése közben, Bécsben, oltotta ki egy aknaszilánk.

A korábbi válogatott labdarúgók közül többen is életüket veszítették. A holokauszt áldozata lett (zárójelben a válogatottságok száma) a több klubban is szerepelt Bienenstock Sándor (1), a 33 FC/Budai 11 labdarúgó, Gilly-Goldberger Pál (1), Kovácsy Béla (1) és Ligeti (Löwy) Jenő (1), az Újpesti Törekvésből beválogatott Seiden Jenő (2), a BAK egykori válogatott játékosai közül Deutsch Árpád (2), Grósz József (1) és Müller József (1). A Ferencváros zsidó származású válogatottjai közül Bródy Sándort (17), Rázsó (Rotheinstein) Mórt (5) és Weisz Ferencet (17) veszítette el. Az MTK öt válogatottját gyászolta: Braun Józsefet (28), Nádler Henriket (7), Nyúl II Vilmost (3), Tauszig Imrét (5) és Vágó (Weisz) Antalt (17). Az MTK kapcsán meg kell említenünk Bányai Lajost, aki nem szerepelt ugyan a válogatottban, és „csak” egy bajnoki címet nyert a kék-fehérekkel, de edzőként az Újpestet két bajnoki címhez és egy közép-európai kupagyőzelemhez is hozzásegítette. A holokauszt legismertebb edző áldozata Weisz Árpád volt. A Törekvés csapatából került a válogatottba, majd külföldre távozott. Az Inter játékosaként fejezte be pályafutását, és a milánói klubbal szerezte edzőként első bajnoki címét is. A Bolognával még két elsőséget gyűjtött

be, majd 1938-ban kénytelen volt elhagyni Olaszországot. Hollandiából deportálták, Auschwitzban gyilkolták meg feleségével és két gyermekével együtt.

A holokauszt kapcsán nem feledkezhetünk meg a klubvezetőről, szövetségi alkalmazottakról sem. A legismertebb áldozat Brüll Alfréd, az MTK mecénása volt, de megölték Preismann Lajost, az MTK alelnökét, Langfeleder Ferencet, az Újpest intézőjét, társelnökét is, illetve az ecetgyáros Szűcs Jánost, Aschner Lipót elődjét, aki 1919–1925 között irányította az újpesti klubot. A holokauszt során veszítette életét az első játékvezetők közé tartozó Szűsz Hugó, és a válogatottat egy alkalommal szövetségi kapitányként irányító Kiss Tivadar is.

1945 után visszatérhettek a pályára a játéklehetőségtől megfosztott labdarúgók. Közülük a legismertebb Illovszky Rudolf volt. Az MTK egykori játékosa a klubja megszüntetése után igazolt a Vasashoz, és innentől pályafutása egésze az angyalföldiekhez kötődött. A válogatottban háromszor lépett pályára, majd több évtizedes edzői pályája tette igazán ismertté; ő lett a Vasas stadionjának névadója is.

A zsidó származású neves edzők közül a legtöbben már a háború előtt is külföldön dolgoztak; ők semleges országokban igyekeztek átvészelni a vészkorszakot. A legtávolabbra Kürschner Izidor (Brazília) és Hirschl Imre (Argentína) került, már jóval a háború kitörése előtt. Kürschner sajnos már nem élhette meg a békét, 1941-ben elhunyt. A Real Madriddal bajnoki címet szerzett Hertzka Lipót a spanyol polgárháború kitörésekor Portugáliába távozott. A Benficával ért el sikereket, s élete végéig az országban maradt. A Konrád fivérek bebarangolták Európát, s a baljós jeleket látva Konrád Jenő előbb Portugáliába távozott, majd az Egyesült Államokba emigrált, ahol megszakadt a kapcsolata a labdarúgással. Öccse, Kálmán, Svédországot választotta, ahol végleg letelepedett. A Malmövel két bajnoki címet szerzett; 1956-ban vonult vissza a trénerkedéstől. Svédországot választotta Czeizler Lajos is. A Norrköpinggel öt bajnoki elsőséget gyűjtött be, majd Olaszországba, később Portugáliába távozott. A Milant, a Fiorentinát és a Benficát is irányító Czeizler az 1954-es világbajnokságon az olasz válogatott szövetségi kapitánya volt.

Nem mindegyik zsidó származású edző tudta semleges országban átvészelni a háborút. Egri (Erbstein) Ernő hazatért Olaszországból. 1944-ben megszökött a munkaszolgálatból, és bujkálva várta meg a háború végét. 1946-ban visszatért korábbi sikerei színhelyére, és három bajnoki címet szerzett a Torino csapatával. 1949-ben hunyt el, amikor a csapat gépe, Portugáliából hazatérve, becsapódott a Superga dombon álló bazilika falába. A szintén munkaszolgálatból megszökö, és Újpesten bujkáló, Guttmann még pár évig Magyarországon dolgozott; 1949-ben Nyugatra távozott. Legismertebb klubja a Benfica volt. A portugálokkal kétszer is elhódította a Bajnokcsapatok Európa Kupáját. Végül meg kell említenünk Mándi Gyulát. A 32-szeres válogatott visszavonulása után a Ganz csapatánál kezdte edzői pályáját, de karrierje 1940-ben félbe is szakadt. A háború után részt vett az MTK és az Edzők Testületének újjászületésénél, de komoly feladatot csak 1949-ben kapott, amikor kinevezték a válogatotthoz Sebes Gusztáv szövetségi kapitány segítőjének. 1956-ig dolgozott az Aranycsapat mellett; lényegében ő vezette az edzéseket. Később, négy évig irányította az izraeli válogatott is.

A háború után újjáalakulhattak a megszüntetett, ellehetetlenített egyesületek is, és a túlélő sportvezetők is bekapcsolódhattak a sportéletbe. Aschner Lipótot megválasztották az Újpest tiszteletbeli elnökének. A Törekvést és a labdarúgó szövetség nemzetközi ügyeit irányító Fischer Mór, a FIFA egykori alelnöke, ismét elfoglalta pozícióját az MLSZ-ben. A 33 FC, a Nemzeti, végül a csepeli futball ügyeit intéző Faragó Lajos az első osztályú klubokat tömörítő liga titkára lett, majd ismét átvette a csepeli csapat vezetését. Az 1940-ben megszűnt Nemzeti 1945-ben született újjá. A futballszakosztály díszelnökének Reichard Ottót választották, aki korábban hosszú évekig irányította a klubot. Fodor Henrik, az MTK, a profi liga és a szövetség „mindenesé”, indította meg az MTK újjászervezését. A klub az olimpiai bajnok birkózó, Weisz Richárd, lakásán alakult meg újra. Brüll Alfrédet örökös tiszteletbeli, Fodor Henriket ügyvezető elnöknek választották meg. A Hungária utolsó edzője, Feldmann Gyula, lett a labdarúgó-szakosztály vezetője. A Soát túlélő sportvezetők közül többen már nem sokáig tudták szolgálni a sport ügyét. Weisz Richárd és Fischer Mór 1945-ben, Faragó Lajos 1946-ban, Reichard Ottó 1947-ben, Fodor Henrik 1949-ben hunyt el.

Az MTK a stadionját is visszakapta, ám az olyan rossz állapotban volt, hogy csak 1946 tavaszától tudták használni. A klub nem csak újjászületett, hanem pár éven belül ismét a bajnokság meghatározó klubja lett. A szovjetizálás ugyan őket sem kerülte el, új színekkel (piros-fehér) és új neveken (Textiles, Vörös Lobogó, Bástya), de a Honvéd mellett a Hungária körüli alakulatra épült az Aranycsapat.

A budapesti cionista klub életét egy 1939-es rendelet lehetetlenítette el. A VAC ugyan nem szűnt meg, de sportolói nem indulhattak versenyeken; sokan továbbra is edzettek titokban. 1945-ben sorra alakultak újra a szakosztályok, de az egyesület hamarosan egy másik totalitárius rezsimnek is útjába került. A hatalom 1949 márciusában oszlatta fel a Magyar Cionista Szövetséget. Az „ellenséges ideológia” alapján működő VAC sorsa is megpecsételődött. Az MLSZ hivatalos közleménye szerint az országos egyesbíró 1950. február 27-én „tudomásul vette, hogy a Vívó és Atlétikai Club labdarúgó szakosztályát feloszlatta”.

IRODALOM

Barcs Sándor (szerk.) 1988: *Száz éves az MTK-VM Sportklub*. Budapest,

Hegedűs István 1942: *Őrségváltás*. Budapest.

MTK elnöksége (szerk.) 1949: *60 év. A Magyar Testgyakorlók Köre jubileumi könyve*. Budapest.

Sarusi Kiss Béla – Szegedi Péter 2004: „Zsidómentesen, újjászületve...”
Őrségváltás a magyar labdarúgásban, 1939–1944. *Múlt és Jövő* (15.) 3. 77–96.

Sebes Gusztáv 1981: *Örömök és csalódások*. Budapest.

Szegedi Péter 2016: *Az első aranykor. A magyar foci 1945 előtt*. Budapest.